

België, het Libanon van Europa

Rik Coolsaet

Boekbespreking

Amin Maalouf, Les identités meurtrières. Paris, Grasset, 1998, 211 blz.

Neem een land waar verscheidene bevolkingsgroepen samenwonen. Om de belangen van alle gemeenschappen te beschermen, worden subtiele evenwichten vastgelegd, zoals bijvoorbeeld quota's en gewaarborgde vertegenwoordigingen in bestuursorganen. Wat aanvankelijk een respectabel idee was, bedoeld om de communautaire vrede te verzekeren, geraakt door de logica van het systeem stilaan echter geperverteerd. Het verwordt tot een bron van permanente wederzijdse beschuldigingen, politiek opbod en kribbige eisen. Telkens als de taart verdeeld moet worden, vindt iedereen immers zijn stuk te klein, ziet men zichzelf als een slachtoffer en ontdekt men leiders die dit gevoel van onrecht als een permanent strijdthema willen exploiteren.

Wat ooit een 'multicultureel' land was, wordt daardoor een verzameling deelstaten, getto's waaruit men niet meer kan ontsnappen en waarbinnen de identiteit van het 'stamverband' het ultieme bindmiddel is. Wie dat communautaire opbod afwijst, wordt gemarginaliseerd. Elk nationaal gevoel verdwijnt. Wat overschiet, is bitterheid en vijandige bevolkingsgroepen.

Dat is, in een notedop, de recente geschiedenis van Libanon. Maar dat is ook het verhaal van België, schrijft Amin Maalouf. Dat is wat er telkens gebeurt in situaties waar men toelaat dat het behoren tot een specifieke gemeenschap uitgroeit tot een exclusieve identiteit, eerder dan het te laten uitgroeien tot een onderdeel van een meer omvattend natiegevoel.

Amin Maalouf is ook bij ons geen onbekende meer. Romancier en essayist van Libanese afkomst, schreef hij ooit een opmerkelijke geschiedenis van de kruistochten, gebaseerd op eigentijdse Arabische kronieken, wat een ontluisterend spiegelbeeld heeft opgeleverd van de ons vertrouwde heroïsche ridderverhalen (*Rovers, Christenhonden, Vrouwenschenkers. De kruistochten in Arabische kronieken*. Amsterdam, 1991).

Zijn persoonlijke levenswandel bood het vertrekpunt voor een onderzoek naar wat eenieders identiteit op het einde van de twintigste eeuw eigenlijk betekent. Maalouf zag dat niet zomaar als een vrijblijvende filosofische oefening, maar als zijn bijdrage tot het antwoord op de vraag waarom zoveel mensen elkaar in de loop van deze eeuw hebben uitgemoord in naam van een identiteit.

In 1976 kwam Maalouf in Frankrijk aan. Hij kreeg sedertdien steeds weer de vraag voorgeschoteld of hij zich 'eerder Fransman' of 'eerder Libanees' voelde. Dat hij steevast 'beide' antwoordde, deed hij, naar eigen zeggen, niet uit beleefdheid, maar omdat hij dat zo aanvoelde. Opgegroeid als christen in Libanon, met Arabisch als moedertaal, vervolgens uitgeweken naar Frankrijk, waar het Frans zijn adoptietaal was geworden en waar hij zich thuis voelde - hoe kon hij immers op een andere manier antwoorden? Waarom zou hij moeten amputeren wat een stuk van zijn identiteit is? Hij kan er vandaag niet meer om glimlachen als men, na de uitleg over zijn origines, vervolgens vraagt: "Maar in uw diepste binnenste, wat voelt u zich?"

Dat 'diepste binnenste', daar is het Maalouf in dit essay om te doen. Het lijkt erop, schrijft hij, alsof er een soort essentie zou moeten bestaan die eenieder bij zijn geboorte heeft meegekregen en die de 'ware aard' van iemand zou vertolken. Maalouf vindt dat een gevaarlijk waanbeeld. De identiteit van een individu is datgene wat een individu eigen is, zoals zijn vingerafdruk. Ieder van ons is samengesteld uit een reeks banden met tal van gemeenschappen: taalkundig, religieus, regionaal, nationaal, een politieke partij, de plaatselijke sportclub.

De identiteit van iedere persoon is uniek, omdat de levenswandel van eenieder uniek is. Identiteit heeft meer te maken met de relaties met onze tijdgenoten, dan met een erfenis van onze voorouders. Iemands persoonlijkheid wordt immers gekneed door de ervaringen die hij opdoet, de ontmoetingen die hij heeft en de botsingen die hij meemaakt. Iedereen bezit met andere woorden een 'complexe', een 'samengestelde' identiteit.

Sommige van die deelaspecten liggen gevoeliger dan andere, zoals religie en taal. Soms voelt men zich bedreigd in één van de aspecten van zijn identiteit, bv. als gevolg van een discriminatie. Vanaf dat moment gaat dat bedreigde aspect je hele identiteit domineren. Je ontdekt de solidariteit van soortgenoten en de aldus gecreëerde groep kan zich gaan gedragen als een 'moorddadig roofdier' van het soort dat we gezien hebben in Rwanda, in Joegoslavië, in Libanon.

Amin Maalouf beseft maar al te goed de complexiteit van zijn redenering. Waar eindigt immers het - legitieme - verzet tegen onrecht en begint de identitaire ontsporing? Precies omdat die lijn nooit duidelijk kan getrokken worden, richt hij zijn pijlen op wat hij een archaische conceptie van de identiteit vindt. Uit het verleden zijn we gewend geraakt identiteit te zien in termen van 'tribale' solidariteit, nl. de reductie van iemands identiteit tot één enkele kernidentiteit, als de ultieme bron van iemands lidmaatschap van de samenleving. Als dat het geval is, dan ligt de weg open voor een simplistische tegenstelling tussen 'wij' en 'zij', de solidariteit van de ene groep tegenover de solidariteit van de andere groep. Een middenweg is dan niet mogelijk. Wie weigert partij te kiezen, wordt bestempeld tot renegaat van de Zaak.

Identiteit is cruciaal, meent Maalouf, maar wij zijn dringend toe aan de erkenning dat identiteit een complexe veelheid van facetten in zich draagt. Wie dat erkent, is immuun voor politieke exploitatie op basis van tribale solidariteit. Voor sommigen, zoals hijzelf, kan dat besef voortvloeien uit hun persoonlijke levenswandel. Dat soort 'zwervers' was in het verleden misschien een minderheid, maar daar kan misschien verandering in komen als gevolg van de huidige wereldwijde communicatiestroom. Deze mondialisering kan tot een nieuwe benadering van de identiteit leiden, die recht doet aan de diversiteit die in elk van ons aanwezig is.

Toch gelooft Maalouf niet in het gemoedelijke *global village* dat ons door de profeten van het informatietijdperk wordt voorspeld. Mondialisering kan leiden tot de beste, maar ook de slechtste van alle denkbare werelden. Alles zal afhangen van de invulling die wij eraan geven en van de vraag of wij erin slagen het roofdier, dat onze behoefte aan identiteit is, te temmen.

De 'Tijdsgeest' (de haakjes komen van Maalouf) dwingt ons vandaag tot een aanpassing van ons identiteitsconcept. Slagen wij er niet in de 'tribale' opvatting van onze identiteit te vervangen door een 'complexe', dan kan de mondialisering leiden tot een universeel

tribalisme of tot een mondiale desintegratie. Dat is de gemakkelijkste weg, want ze vergt geen inspanning.

Om die heilloze keuze te vermijden, is vandaag, aldus Maalouf, een portie voluntarisme nodig. Hij is niet pessimistisch. Het is niet omdat vandaag de dag tribale identiteit nog overheerst, dat dit ook in de toekomst het geval zal zijn. Mentaliteiten kunnen wijzigen. Ooit was de arbeider de onderklasse, de Afrikaan dom, de vrouw een minderwaardig wezen en slavernij een evidentie.

Maaloufs essay, veelzijdiger dan de samenvatting die ik hier gaf, biedt nogal wat aanknopingspunten voor de Belgische context. Zijn uitgangspunt is alvast relevant voor onze contreien. Amin Maalouf benadrukt immers dat taal één van de meest delicate van de identitaire aspecten is. Dat doet goeddeels de Vlaamse reactie begrijpen op de Nederlandsonkundigheid van sommige federale ministers. De historische legitimiteit van de Vlaamse beweging staat, als men de redenering van Maalouf wil toepassen op de Belgische context, als een paal boven water.

Maar dat geeft de Vlaamse politieke elite nog niet de legitimiteit om zich vandaag te affirmeren ten koste van België. Dàt is precies wat Maalouf die gevaarlijke vage grens noemt. Waarom moet de affirmatie van een Vlaamse 'natie' zo nodig gepaard gaan met een verwerping van het Belgisch model? Waarom is niet *de bon ton* om te affirmeren dat men én Vlaming én Belg is? Wie durft te schrijven dat het huidige communautaire debat al te vaak gevoerd wordt in achterhaalde termen van Oude Belgen tegen Vlaamse Primitieven, komt gemakkelijk in het verdomhoekje terecht.

Vlaanderen en Wallonië lijken zich als getto's te gedragen, om Maaloufs Libanese vergelijking door te trekken. Wie in Vlaanderen (op Geert van Istendael na) wil weten wat Franstalig België cultureel te bieden heeft? Wie bij ons leest *Le Matin* of *Le Soir* of kijkt naar de RTBF (op Guido Fonteyn na) - en vice versa in Wallonië?

Maaloufs beschrijving van de politieke exploitatie van identitaire gevoelens is misschien ook hier bruikbaar. Opiniepeiling na opiniepeiling toont aan dat een meerderheid in Vlaanderen zich eerst Belg en pas nadien Vlaming voelt en dat er geen meerderheid bestaat voor een verdere staatsvorming. Academisch onderzoek heeft uitgewezen dat, aan Vlaamse zijde, een elite dat ook beseft en daarom, net zoals de Belgische elite in de negentiende eeuw, voor haar eigen agenda op een kunstmatige manier een natiegevoel stimuleert (herinner u de fameuze 'eindtermen').

Een tribale identiteit dient andere heren dan de emancipatie van de burger en effent het pad, eenmaal de Vlaamse soevereiniteit in de wacht gesleept, naar een nieuw opbod, ditmaal tussen Vlamingen en Antwerpenaars, tussen Brabanders en Limburgers. Nationalisme is immers wezenlijk onverzadigbaar, omdat het ene nationalisme het andere oproept. Jean-Claude Van Cauwenberghe in Charleroi weet daar alles van.

(*De Standaard der Letteren*, 14 januari 1999)